

تحلیل و بررسی مفاهیم معماری خراسان و بازتاب آن

بر معماری معاصر مشهد

وحید حسین زاده^{۱*}، فاطمه خوشرو صفی آباد^۲، سیده رضیه رئیس السادات^۳

۱- عضو هیأت علمی موسسه آموزش عالی فردوس، مشهد، ایران، yahi_ir@yahoo.com

۲- دانشجوی کارشناسی، گروه معماری، مؤسسه آموزش عالی فردوس، مشهد، ایران، khoshrofateme94@gmail.com

۳- دانشجوی کارشناسی، گروه معماری، مؤسسه آموزش عالی فردوس، مشهد، ایران، r.sadat1868@gmail.com

چکیده

ریشه تمدن و فرهنگ هر کشور و منطقه هنرمعماری آن است که در طول تاریخ بشریت، توسط خود انسان‌ها ساخته می‌شود. معماری موجود زنده‌ایی است که در زمان جریان دارد و محصول شرایط فرهنگی، سیاسی، اجتماعی، فکری، اقتصادی هر دوره‌ایی است. با توجه به اهمیت معماری در زندگی انسان، چرا که بطور متوسط انسان‌ها نیمی از زمان زندگی خود را در مسکن‌هایشان سپری می‌کنند و این مکان بستری است جهت ایجاد آرامش و اهمیت این موضوع به دلیل تأثیر در شکل‌گیری فرهنگ مردم و نقشی که در شکل‌دهی هویت برخوردار است، می‌باشد.

معماری شرق ایران از جمله خراسان در زمان‌های مختلف تاریخی خود، دارای اهمیت‌های فرهنگی، اقتصادی و سیاسی بوده است و اهمیت این موضوع به علت ویژگی خاص این منطقه می‌باشد و حتی بعد از حضور اسلام این منطقه اهمیت خود را به عنوان منطقه راهبردی حفظ کرد. خراسان را می‌توان یکی از خاستگاه‌های معماری در منطقه آسیای غربی برشمرد و این ادعا در یادداشت‌ها و مقالات علمی محققانی همچون اسکار روتر، شراتو و آندره گدار قابل بررسی و اثبات است. معماری خراسان نیز بر اساس فرهنگ، هویت و مصالح موجود در منطقه که دارای دانش بومی و پیشینه‌ای طولانی می‌باشد، شناخته شده است که جایگاه خاصی را در ایران داراست.

اما با گسترش شهر و شهرنشینی و افزایش فرایند شهرنشینی مدرن و تحولات سطحی ناشی از مدرنیسم در معماری معاصر و تأثیرپذیری از مظاهر تمدن صنعتی شده غرب، و مشکلات ناشی از تقلید بی‌محتوا، معماری ایران و همچنین خراسان را دچار تغییراتی کرده است که با هویت، سنت، فرهنگ مردم و معماری ایرانی هم‌خوانی نداشته و موجب تغییرات گسترده در سبک زندگی و الگو سکونت شده و هویت معماری این کشور و این منطقه را دچار دگرگونی کرده است.

در این مقاله با توجه به اهمیت معماری سنتی ایران و خراسان و تأثیرگذاری معماری بر فرهنگ و هویت اسلامی ایرانی، با شناخت معماری خراسان در گذشته، با توجه به شرایط و نیاز جامعه امروز و مقایسه تطبیقی معماری امروز با گذشته به صورت توصیفی تحلیلی و گردآوری اطلاعات کتابخانه‌ای و تحقیقات میدانی می‌باشد که به تحلیل و بررسی معماری سنتی و بازتاب آن بر معماری معاصر مشهد می‌پردازیم.

واژه‌های کلیدی: معماری خراسان، فرهنگ و هویت، معماری ایران، معماری معاصر، تأثیرگذاری

۱- مقدمه

یکی از اشتراکات فرهنگی که در بررسی‌های تاریخی قابل توجه است، هنر معماری است، تا آنجا که برخی از محققان در بحث سبک‌شناسی معماری ایران، از سبک پارتی و سبک خراسانی سخن به میان آورده‌اند و عده‌ای دیگر خاستگاه تعدادی از عناصر کلیدی معماری ایرانی را در خراسان جستجو می‌کنند.

خراسان از گذشته تاکنون جایگاه رفیعی در تاریخ هنر و معماری ایران داشته است و با آنکه در طول تاریخ دست‌خوش تغییر و تحولات بسیاری گردیده، تا آنجا که به لحاظ جغرافیایی به سرزمینی چند پاره بدل گشته است، اما اشتراکات فرهنگی آن در اقصی نقاط این خطه کهن همچنان قابل مطالعه و بررسی است.

استاد پیرنیا در معرفی سبک‌های ایرانی اسلامی اولین سبک معماری را سبک خراسانی معرفی می‌کند که در قرن اول هجری شکل می‌گیرد و تا قرن چهارم هجری ادامه می‌یابد. [۱] آنچه در ارتباط با تاریخ فرهنگ و تمدن در این دوره دارای اهمیت است مرکزیت قرار داشتن خراسان است.

بنابراین زادگاه اولین هنر اسلامی ایرانی را می‌توان خراسان معرفی کرد و از آن جایی که معماری اسلامی ایرانی برای اولین بار خود را در مساجد نمایان ساخت بررسی معماری مساجد خراسان در سده‌های اولیه لازم به نظر می‌رسد هم زمان فتوح مسلمین در خراسان مساجدی بنا شد که بر اساس مطالعه دارای ستون‌های چوبی بودند، به کار بردن ستون‌های چوبی در مساجد برخی اوقات سرعت انهدام آن مساجد را افزایش می‌داد.

با توجه به این موضوع تحلیل و بررسی مفاهیم معماری خراسان و شناخت ویژگی‌های آن به عنوان فرصتی برای بازآفرینی و بازتاب آن بر معماری معاصر مشهد است.

۲- روش تحقیق

این تحقیق به صورت توصیفی تحلیلی نگار شده که در آن به بررسی و مقایسه معماری سنتی و معاصر خراسان مورد بررسی قرار گرفته‌اند و جهت جمع‌آوری اطلاعات و بدست آوردن نتایج مطلوب از ابزارهایی همچون کتاب، مقالات علمی پژوهشی و منابع معتبر و سایت و... صورت گرفته است.

۳- معماری سنتی ایران

معماری سنتی ایران در گذشته، یکی از بی‌نقص‌ترین و جذاب‌ترین معماری‌های جهان بوده‌است چرا که این سبک معماری، بدون وجود ابزارآلات پیشرفته و مدرن انجام می‌شده و چنین خانه‌هایی با ظرافت و جذاب ساخته می‌شده است که امروزه الهام بخش طراحان بنام معماری می‌باشد.

معماری سنتی که در گذشته در ایران استفاده می‌شده است، به نوعی نشانگر فرهنگ جامعه‌ی حاکم بر آن زمان است. البته معماری سنتی مربوط به هر منطقه در سراسر دنیا همیشه نمادی از فرهنگ و آداب و رسوم موجود در آن منطقه است که به راحتی می‌توان با بررسی و تفحص در معماری سنتی منطقه‌ای، تمامی خصوصیات و ویژگی‌های جامعه، اخلاقی و زندگی آن ناحیه را متوجه شد.

عامل فرهنگی باعث ایجاد حریم‌های مختلف در خانه شد، در حالیکه عامل اقلیمی باعث می‌شود چرخه حرکتی روزانه در فصول مختلف شکل گیرد و با مشخص شدن فضای تابستانی و زمستانی در نقشه، دسترسی به آن تعیین می‌گردد. یک

خانه کهن در ایران حداقل دارای دو بخش تابستان نشین شامل اندرونی و بیرونی و زمستان نشین اندرونی و بیرونی است. [۲] که تحت تاثیر شرایط اقلیمی و فرهنگی ایجاد شده است.

سه ویژگی اساسی معماری سنتی :

- معماری سنتی محصول روش سنتی در طراحی و ساخت است.
- معماری سنتی دارای الگوهایی است که تبلور فرهنگ جامعه است، در طول زمان استمرار یافته و دست به دست گشته و منتقل شده است.
- معماری سنتی با امر قدسی مرتبط و گونه ای معماری با ارزش و با معناست. [۳]

معماری سنتی عبارت است از آن گونه معماری که اولاً بار فرهنگی خاصی داشته باشد و ثانياً در طول زمان دست به دست شده و از نسلی به نسل دیگر رسیده باشد و چیزی است که در جامعه وجود داشته و در طول زمان استمرار پیدا کرده است معمار سنتی پیشه خود را مقدس می دانست، زیرا جایگاه خویش را در سلسله ای قدسی می دید که از طریق آن به "معمار جهان" متصل می شد. معماران خداوند را معمارانی می دانستند که گنبد کبود و عظیم جهان را برافراشته و همه جهان را چنان زیبا و کارآمد آفریده است که هیچ سستی در آن دیده نمی شود. پس در معماری نیز باید به دو تشبیه جست، بنای خلق خدا را با خلقی خدایی ساخت و در نظم و کارائی و زیبایی و خلل ناپذیری، از عمارت الهی تقلید کرد. بنا را باید چنان ساخت که با دستگاه معماری کائنات هماهنگ باشد و در برابر نظام طبیعت قد علم نکند، بلکه جزئی از آن به شمار آید. [۴]

۴- لزوم بازگشت به مفاهیم معماری خراسان

به راستی واقفیم که معماری خراسان را به صورت تمام و کمال بایستی در معماری سنتی این منطقه جستجو کرد و مفاهیم ارزندهی آن معماری را به درون معماری امروز مشهد (که فاقد روح و معنای حقیقی زندگی متناسب با فرهنگ ایرانی است) منتقل ساخت.

معماری سنتی ایران حاکی از رشد تمدن آن در طول قرن هاست و بر اساس پنج اصل " درونگرایی"، "استقلال"، "انطباق انسان" "ساختار و مدولاسیون" و "هدفمندی" استوار است [۵] از این رو باید به بررسی معماری سنتی و قدیمی ایران و خراسان بپردازیم تا لزوم بازگشت این بار معنایی را به دنیای امروز درک کنیم.

۵- معماری خراسان

اولین نمونه های هنر و معماری اسلامی ایران در منطقه خراسان شکل گرفت. شیوه خراسانی در قرن اول هجری و از ابتدای پذیرش دین مبین اسلام از سوی ایرانیان شروع شد و تا زمان آل بویه و دیلمیان (قرن چهارم هجری) ادامه داشت. گروهی آن را ادامه شیوه پارتی دانسته و در مورد مساجد به نام سبک شبستانی می شناسند. باید توجه داشت که الگو و طرح مساجد اولیه اسلام تقلیدی از مسجد نبی اکرم (ص) در مدینه است. رسول گرامی (ص) دستور می دهند سنگ های لاشه را از نزدیکترین کوه تهیه کرده و آنها را به صورت خشکه چین (بدون ملات) بر روی هم بچینند. ارتفاع دیوارها به اندازه قد بلندترین مرد عرب در حالیکه دستهایش را بلند کرده باشد، تعیین می شود. پوشش سقف شبستان آن از عناصری ساده مانند پوست چهارپایان بوده که در ضمن، سایبانی در برابر نور شدید آفتاب بوده است. از نخل های خشک و درختان بی بار به عنوان ستون و تیر استفاده می شده است.

مساجد اولیه اسلام در خراسان با الهام از مسجد مدینه (مدینه النبی) در یک فضای چهارگوش با شبستانی در جهت قبله به وجود آمد و سقف تنها شبستان آنها نیز برای ایجاد سایبان و بعدها جلوگیری از آب باران با مصالح ساده پوشیده شد (شبستانی). [۱]

خراسان از گذشته تاکنون جایگاه رفیعی در تاریخ هنر و معماری ایران داشته است و با آنکه در طول تواریخ دستخوش تغییر و تحولات بسیاری گردیده، تا آنجا کوه به لحاظ جغرافیایی به سرزمینی چند پاره بدل گشته است، اما اشتراکات فرهنگی آن در اقصی نقاط این خطه کهن همچنان قابل مطالعه و بررسی است. یکی از این اشتراکات فرهنگی که در بررسی‌های تاریخی قابل توجه است، هنر معماری است، تا آنجا که برخی از محققان در بحث سبک شناسی معماری ایران، از سبک پارتی و سبک خراسانی سخن به میان آورده‌اند و عده‌ای دیگر خاستگاه تعدادی از عناصر کلیدی معماری ایرانی را در خراسان جستجو می‌کنند. در این میان یکی از مصادیق بارز معماری ایرانی، چهارتاقی‌ها است که نشانی از نبوغ معماران ایرانی است، آنچنان که پس از گذشت سده‌های متمادی همچنان به‌عنوان یکی از محوری‌ترین اجزاء بناهای ایرانی به‌خصوص معماری مذهبی مورد توجه بوده و به‌کار گرفته شده است. تداوم ایون نوع معماری در خراسان بزرگ از دوران ساسانی تا دوران اسلامی به‌ویژه تا پایان سده چهارم هجری که در تقسیم‌بندی‌های مختلف از آن به‌عنوان دوران آغاز اسلامی یاد می‌شود بسیار شگفت‌انگیز بوده و در پژوهش حاضر از سوی نگارندگان بر آن تأکید مؤکد شده است.

۵-۱- ویژگی سبک معماری خراسانی

- پلان مستطیل شکل
- فضای شبستانی یا چهل ستونی
- ساده و بی پیرایه (فاقد تزئینات)
- فاقد پوشش و تزئینات یا گاهاً پوشش کاهگل
- استفاده از تک منار منفک با مقطع دایره‌ای در شمال بنا
- در سبک خراسانی پلان و نقشه مساجد عربی و ساختمان بنا ایرانی است.
- دور شدن از تزئینات چه در داخل و چه در خارج

۵-۲- نکات مهم معماری خراسانی

- مساجد شیوه خراسانی غالباً قالب شبستانی دارند.
- از نظر نیارشی، معماری شیوه خراسانی مشابه شیوه پارتی بود.
- طاق‌ها غالباً طاق آهنگ با چفدهای مازہ دار بود و هنوز از طاق چهار بخش یا کلنبو استفاده نمی‌شد.
- پلان‌ها و نماهای این دوره بسیار ساده بودند.
- بکارگیری بسیار زیاد از چوب در سازه
- گوشه سازی با ترمبه فیلیپوش
- ساختمایه این دوره از مصالح ساده شامل دیوار چینه‌ایی، خشت، آجر، گل ریگ و کاه گل بوده است.

۵-۳- مهمترین بناهایی که در حال حاضر در این سبک خراسانی

- مسجد جامع فهرج از نیمه اول قرن اول هجری
- مسجد تاریخانه دامغان : تازی به ترکی یعنی خدا (خدای خانه)
- در خرائق در نزدیکی یزد نیز آثار مختلفی از شیوه خراسانی به جای مانده است
- اصل مسجد جامع اصفهان (مسجد اولیه)
- مسجد جامع ابرقو
- مسجد جامع نایین
- مسجد جامع میبد
- اصل مسجد جامع اردستان
- مسجد جامع نیریز

۶- نقش هویت ملی در هنر معماری

هنر ایرانی، هنری سرشار از نبوغ اصیل ایرانی است و قومی که چنین هنری را بوجود می‌آورد، باید غریزه و نبوغی از آن خود داشته باشد و هنرش نیز نمی‌تواند تنها تلفیقی از عناصر برگرفته از فرهنگ‌های دیگر باشد. این نکته بر این دلالت دارد که معماری و شهرسازی، واجد رسالتی است تا ارزش‌های کهن فرهنگی را در درون خویش پاس دارد و بر این اساس عنصری هویت‌بخش در ساختار فرهنگی شمرده شود، چنانچه همگونی فرهنگ و معماری در آثار معماری جهان مشاهده می‌شود. [۶]

هویت فرهنگی معماری را همان ارزشهایی رقم می‌زند که تنها در بستر بناهای سنتی ادراک می‌شود، چرا که معماری به آن دلیل شکل می‌گیرد تا ارزش‌ها را در خویش بپروراند و کالبدی بر آن‌ها متصور شود که اگر چنین نبود معماری سنتی ایرانی فاقد ارزش می‌نمود، معماری ابنیه کهن بیشتر از مستی خشت و خاک نمی‌نمود.

امروزه موضوع هویت ملی در فرم ساخته شده به عنوان بحث رایج در معماری سنتی و ملی می‌باشد، برای دستیابی به هویت ملی در دوران معاصر، معماری نشانه‌ها و عناصر فرهنگی و مصنوعات محلی را در راستای تولید ساختمان به عنوان هویت نمادین، مورد توجه قرار می‌دهد. [۷]

۷- اصول و ویژگی های هنر معماری خراسان

۷-۱- مردم‌واری

مردم‌واری داشتن مقیاس انسانی به عبارت دیگر رعایت تناسب میان اندام‌های ساختمانی با اندام‌های انسان و توجه به نیازهای او در کار ساختمان‌سازی است، و آن را می‌توان در عناصر مختلف معماری ایران مشاهده کرد [۳]. در خراسان هم مثل مکان‌های دیگر ایران، معماری هنری وابسته به زندگی است.

معماری خراسان همچون معماری سایر نقاط ایران بلندای درگاه را به اندازه بالای مردم می‌گرفته و روزن و روشن‌دان را چنان می‌آراسته که فروغ خورشید و پرتوماه را به اندازه دلخواه به درون سرا می‌آورد. پهنای اتاق خواب به اندازه یک بستر است و افزای طاقچه به اندازه‌ای است که نشسته و ایستاده به آسانی در دسترس باشد و از طرفی تالار که مخصوص مهمان است به اندازه‌ای پهن‌تر و با شکوه بوده که شایسته پذیرایی باشد.

شکل ۱: مردم واری در معماری خراسان خانه اردکانی (منبع: نگارندگان)

۲-۷- پرهیز از بیهودگی

بر این تأکید فراوانی شده است، زیرا کار بیهوده علاوه بر سرمایه، به وقت و حتی به چشم (از دیدگاه معماری) لطمه می‌زند، در واقع هنرمندان ما در هر زمانی، متوجه این مورد بوده‌اند و از آن پرهیز کرده‌اند. نصب مجسمه‌ها که در اغلب بناهای سرزمین‌های دیگر معمول است، در معماری ایرانی وجود ندارد. زیرا مورد استفاده‌ای برای آن نیست. [۳]

در معماری خراسان نیز تلاش می‌شده کار بیهوده انجام نشود و از اسراف پرهیز می‌کردند و ساختن هر فرم معماری دلیل کارکردی مجزا از بحث زیبایی‌شناسی داشته است.

۳-۷- درونگرایی

اصولاً در شکل‌گیری فضاهای مختلف و بخصوص فضاهای مسکونی، مسائل اعتقادی و خاص ایرانیان تأثیرگذار بوده‌است. یکی از آن خصوصیات، احترام به زندگی خصوصی و حرمت قائل شدن برای آن است، دیگری عزت نفس ایرانیان است که این مورد نیز به نحوی در شلک فضاهای یک خانه درونگرا تأثیرگذار بوده است. [۳] یکی از باورهای مردم ایران زندگی شخصی و حرمت آن بوده که این امر به گونه‌ای معماری ایران را درونگرا ساخته است. معماران ایرانی با ساماندهی اندام‌های ساختمان در گرداگرد یک یا چند میانسرا، ساختمان را از جهان بیرون جدا می‌کردند و تنها یک هشتی این دو را به هم پیوند می‌داد. [۸]

امروزه با حذف حیاط از معماری خانه‌های مسکونی و ایجاد ارتباط مستقیم و بدون وقفه بین فضای درون با برون در طرح‌های جدید آپارتمانی و نادیده گرفتن مراتب عبور از فضاهای گوناگون، نقش و کارکرد حیاط که ضمن تقلیل خستگی‌ها و نگرانی‌های روزانه، تلطیف روحیه و روان را بلافاصله در بدو ورود به آن موجب می‌شد، از بین رفته است علاوه بر آنکه انسان را بی‌توجه به طبیعت و پیرامون خود کرد، حرمت خانه را نیز دستخوش ناامنی روانی، عدم آسایش و آرامش و مشکلات ناشی از بیرون خانه کرد. [۹]

در معماری خراسان نیز تلاش می‌شده با توجه به باور مردم زندگی شخصی و حرمت آن حفظ به همین دلیل ساختمان را از جهان بیرون جدا می‌کردند و این امر به گونه‌ای معماری خراسان را درونگرا ساخته است

شکل ۲: درونگرایی در معماری (منبع: نگارندگان)

درونگرایی نگرش به درون، نوعی سازماندهی کالبدی در سرزمین‌های اسلامی است که عبارت است از بسته بودن فضای خصوصی نسبت به فضای شهری و باز شدن آن به سوی فضای خصوصی است. درونگرایی با تعبیر کالبدی رایج آن، فضای بسته حول یک فضای باز مرکزی است که به واسطه آن موجودیت اصلی جامعه، امت و خانواده رشد و استحکام می‌یابد. درونگرایی ویژگی معماری اسلامی است که عمدتاً با سازماندهی حول حیاط مرکزی و عدم توجه به فضای درون بنا به محیط خارج تعریف می‌گردد. [۸] درونگرایی یکی از ویژگی‌هایی است که درجه اهمیت به باطن را در مقابل توجه به ظاهر متجلی می‌سازد و در اصل تأکیدی بر عالم غیب و تفسیری بر یکی از صفات الهی (باطن) است و آنچه اهمیت دارد، آن است که در زندگی فرد مسلمان تأکید بیشتر بر ابعاد درونی و معنوی در مقایسه با ابعاد بیرونی و مادی است. [۱۰]

۴-۷- خودبسندگی

به عبارتی، خودکفایی است و به مفهوم استفاده حداکثر از امکانات موجود و در دسترس و مصالح بوم‌آورد است بدین معنی که سازندگان سعی کرده‌اند مصالح مورد نیاز را از نزدیکترین مکان و با ارزانترین بها به دست آورند، بدین ترتیب کار با سرعت بیشتر انجام شده و مصالح با طبیعت اطراف خود هماهنگی بیشتری داشته است. همین‌طور بناهایی که در طول زمان باید ترمیم می‌شدند، با دسترسی داشتن به مصالح اصلی در محل، امکان تعمیر آن در تمامی دوره‌ها میسر بوده است. معماران ایرانی بر این باور بودند که ساختمانی باید «بوم‌آورد» یا «ایدری» (اینجایی) باشد. [۳]

معماران خراسان تلاش می‌کردند مصالح مورد نیاز خود را از نزدیکترین نقاط ممکن به دست آورند و ساختمان‌ها را چنان می‌ساختند که نیازمند به مصالح جاهای دیگر نباشد و تنها به خود اکتفا کنند. به این کار ساخت و ساز با شتاب بیشتری انجام می‌شد و ساختمان با طبیعت پیرامون خود سازگارتر بود و هنگام بازسازی و نوسازی نیز همیشه مصالح در دسترس است.

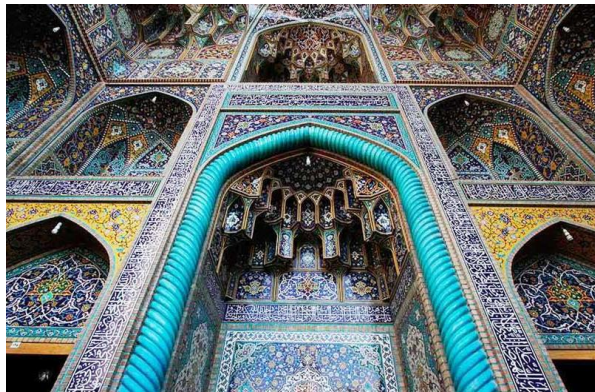

شکل ۳: نمونه خودبسندگی در خانه داروغه (منبع: نگارندگان)

۷-۵- نیارش

اصطلاحی است در معماری و به کلیه کارهایی اطلاق می‌شود که برای ایستایی و پایداری بنا انجام می‌گیرد. به عبارت دیگر، نیارش مجموعه‌ای است از امور محاسباتی و استاتیکی به انضمام مصالح‌شناسی و انتخاب و استفاده از مناسب‌ترین و کمترین مصالح. در گذشته بیشتر تکیه معماران بر مهندسی بوده است و به نظر آنان هنگامی بنا زیبا بوده که از لحاظ ایستایی نیز نمایانگر ایستا بودن خود باشد. [۳]

شکل ۴: نیارش در معماری مسجد گوهرشاد (منبع: نگارندگان)

نیارش به دانش ایستایی، فن ساختمان و مصالح‌شناسی گفته می‌شود. معماران به نیارش ساختمان بسیار توجه می‌کردند و آن را از زیبایی جدا نمی‌دانستند. آنها به تجربه به اندازه‌هایی برای پوششها و دهانه‌ها و جرزها دست یافته بودند که همه بر پایه نیارش به دست آمده بود. [۸]

نظم در معماری ایرانی مترادف هندسه است. ریاضیات و هندسه نقش بسیار تعیین‌کننده‌ای در معماری خانه‌های ایران داشته‌اند. در هنر ایران پیچیده‌ترین فرم‌ها همواره از ترکیبات هندسی بسیار ابتدایی به وجود آمده‌اند. هندسه اساساً عنصر متحدکننده جز و کل است، مطلق است و تغییرناپذیر و انسان را با منطق آفرینش با نجوم و نظم طبیعت و آسمان آشنا می‌سازد. ارزش فرمهای هندسی نه کمی بلکه کیفی است.

۷-۶- ابهام و ابهام

احساس عظمت معنوی در کمال سادگی و خلوص در تشکیل و ترکیب ابنیه ایران مدنظر قرار داشته و سادگی ترکیبات این هندسه پایه ولی غنی موجب پیدایش ساختمان‌هایی شده است که پیام آن با درک ویژه حسی قابل دریافت است و توأم با کلیتی است که کمال خود را در منظر و تصویری کامل القا می‌نماید. در معماری خراسان هر چیزی دارای معنایی برونوی و نیز درونی است. مکمل هر صورت خارجی واقعیتی درونی است که ذات نهانی آن است. به این سبب معماری این منطقه دارای ابهام و ابهام و قابل تاویل است. همه عناصر معنایی نمادین دارند که از رهگذر تاویل مکشوف می‌شود.

۷-۷- تعادل موزون، توازن حساس

در این نوع معماری، تعادلی موزون بین ساختمان و محیط طبیعی آشکار است و همانند یکی از موجودات طبیعت با آن هم‌نفسی و همدلی صورت گرفته است. حس و دانش عمیق به وجود آورندگان آثار معماری آن دوران باعث می‌شد که عناصر کاربردی در مکان و جای خود، حضور خویش را مشخص نمایند و کاربرد هر کدام پاسخی باشد به محیط.

۷-۸- محرمیت و امنیت

برای حفظ محرمیت ساکنان یک فضا، مسیر فضای ورودی را به صورت پیچ در پیچ و غیر مستقیم طراحی می‌کردند، به نحوی که از جلوی درگاه یا هشتی نتوان فضاهای داخلی را مشاهده کرد این هدف بیشتر در طراحی فضای ورودی خانه‌های درونگرا در نظر گرفته می‌شد البته در برخی موارد برای تامین امنیت بیشتر برای ساکنان یک فضا نیز مسیر دسترسی را پیچ در پیچ می‌ساختند. [۱۱]

معمار به صورت تعمدی فضا را به گونه‌ای طراحی می‌کرد تا مسیر رسیدن به درون خانه، طولانی و پیچ در پیچ باشد، تا ساکنین از دید دیگران در امان باشند و امنیت و آرامش برایشان فراهم شود. از یک جهت فضای پیچ در پیچ امکان رویت شدن فضای درونی را نمی‌دهد و از طرف دیگر زمان بیشتری صرف می‌شود تا افراد به درون خانه وارد شوند و امکان آمادگی بیشتری برای میزبان فراهم می‌آورد.

۷-۹- مرکزیت

ویژگی موازی با مساله درونگرایی، مرکزیت در فضای معماری است. سیر تحول عناصر پراکنده (کثرتها) به وحدت مرکزی در اغلب فضاهای معماری دنیای اسلام به چشم می‌خورد. حیاط خانه‌ها، مساجد، مدرسه‌ها و کاروانسراها هسته‌های تشکیل دهنده این تفکر و رساندن عناصر عملکرد یا جزئیات، میانه و دور به مرکز جمع کننده تنوعها و گوناگونی‌ها می‌باشند. این فضای درونی مرکزی که گاه می‌تواند چیزی غیر از حیاط مرکزی باشد تنظیم کننده تمام فعالیت‌ها بوده و اصل و مرکز فضا را در قسمتی قائل است که نقطه عطف و عروجی استثنایی در آن رخ می‌دهد.

شکل ۵: مرکزیت در معماری (منبع: نگارندگان)

۷-۱۰- تعاملات اجتماعی

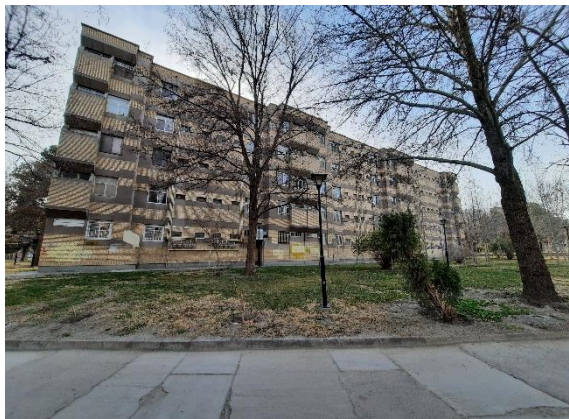
تعاملات اجتماعی به معنای ایجاد رابطه بین دو نفر یا بیشتر که منجر به واکنشی میان آنها شود و این واکنش برای هر دو طرف شناخته شده است به عبارتی دیگر تعامل اجتماعی و برقراری ارتباط می‌تواند یک موضوع فیزیکی، یک نگاه، یک مکالمه و ارتباط بین افراد باشد که خود مستلزم تعریف رویدادها و فعالیت‌های متناسب و در نتیجه نقش‌پذیری مردم در فضا و عضویت آنها در گروه‌ها است. نیاز انسان به پیوند جویی و احساس تعلق به یک مکان از جمله مواردی است که جان لنگ برای ضرورت برقراری روابط اجتماعی برمی‌شمارد و انجام تعاملات اجتماعی و مشاهده فعالیت‌های مردم موجب رشد فردی انسان از طریق ایجاد زمینه‌های اجتماعی شدن و اجتماع پذیری می‌داند. [۱۲]

در حقیقت تعامل و ارتباط یکی از مهم ترین و محسوس ترین المان های زندگی اجتماعی انسان ها به شمار می رود و به عنوان یکی از نیازهای قابل توجه انسان محسوب می شود و به تبع واضح است که مناسب ترین شخص برای رفع این نیاز نزدیک ترین و دسترس ترین شخص است یعنی همسایه. مفهوم همسایگی در جوامع بزرگ امروز تا حد زیادی تغییر کرده است، با این وجود، هنوز یکی از مهم ترین و قابل توجه ترین روابط به شمار می رود از آنجا که پیشرفت فرهنگ و فناوری و بهبود هر جامعه ای به باهم بودن افراد آن جامعه و ایجاد ارتباط با یکدیگر نیاز خواهد داشت. [۱۳] محققان معتقدند که یکی از اثرات منفی ناشی از تراکم جمعیت، کاهش روابط اجتماعی فرد است.

سکونت گاه های شهری قبل از مدرنیسم، فضاهای عمومی مانند میدان های شهری و بازارها، به عنوان عرصه ای جهت ارتباطات اجتماعی بوده اند و در حقیقت مکان هایی متشکل از فعل و انفعالات اجتماعی تعداد زیادی از مردمانی که این تعاملات را امکان پذیر می ساختند، قلمداد می شده اند. [۱۴] علاوه بر این، فضاهای باز در ایجاد حس اعتماد و اطمینان به مردم کمک می کرده و باعث افزایش حس همبستگی و تعلق در مردم می شوند. در حقیقت این فضاها فراتر از مکانی صرفاً برای حضور منفعلانه هستند. [۱۵] با تفکیک قائل شدن بین فضای عمومی و فضای شهری، تنها آن دسته از فضاها که قابلیت وقوع تعامل و برقراری تعاملات اجتماعی را دارند در درجه ای بالاتر و به عنوان فضاهای شهری ارزیابی می کند.

مجتمع های مسکونی یکی از مباحث مهم طراحی مدرن و پیشرفته امروز است که به عنوان یکی از عناصر تأثیرگذار و مهم شهرهای کنونی ایران با عملکرد مسکونی و تعاملات اجتماعی و مذهبی از جایگاه ویژه ای برخوردار می باشد. این فضاها در ساختار شهرها جزو عوامل تأثیرگذار مطرح شده است و اهمیت این موضوع به دلیل تأثیر در شکل گیری فرهنگ مردم و نقشی که در شکل دهی تعاملات اجتماعی برخوردار است، می باشد. اما سکونت در مجتمع های مسکونی در خراسان و سایر نقاط ایران ارتباط بین همسایه ها و ساکنین را کاهش می دهد و ارتباط با محله و کوچه را از بین می برد. با توجه به این موضوع که کوچه و محله بخشی از فرهنگ نودوستی و ارتباط عمیق بین انسان ها در فرهنگ ایرانیانست این به معنای کم شدن روابط اجتماعی بین انسان ها است.

شکل ۶: مجتمع مسکونی ششصد دستگاه مشهد (منبع: نگارندگان)

۸- خانه و حیاط در فرهنگ معماری سنتی

خانه در فرهنگ معماری ایران عمدتاً به صورت حیاط مرکزی است که با فضاهایی در اطراف بسته می شود. بدنه محصور کننده فضای حیاط اتاق ها هستند. در مقابل حیاط مرکزی به عنوان فضای داخلی، میدان و تکیه سرباز و سرپوشیده قرار دارد که از اطراف بدنه های مرکب از دکان ها، حمام عمومی، مسجد و مانند آن یا خانه های مسکونی محصور می شود. حیاط یک خانه با حوض و باغچه بندی و اتاق هایی محصور کننده آن با حیاط یک مدرسه با حوض در مرکز آن و باغچه های دور آن، سکوها، طاق نماها و غرفه های دور آن، با هم شباهت زیادی دارد. [۱۶]

حیاط در خانه های قدیمی مرکز و قلب ساختمان بوده است و محلی بود برای برگزاری مراسمات مختلف مذهبی، عروسی و تجمع اقوام که معمولاً به شکل چهارگوش بود. تحقیقات نشان داده که افراد ساکن در خانه های حیاط دار به نسبت سرحال تر و

سرزنده‌تر از ساکنین آپارتمان‌ها می‌باشند و روابط همسایگی نیز در خانه‌های حیاط دار بسیار قوی‌تر و در کل این خانه‌ها از نظر اجتماعی پایدارترند.

شکل ۷: خانه در معماری سنتی (منبع: نگارندگان)

حیاط در خانه‌های ایران از دیرباز حضور داشته است و به مرور و با گسترش فعالیت‌ها نقشه‌های مختلفی را در خانه ایرانی بازی کرده است. مستندات مختلف حضور خانه‌های حیاط دار از بیش از ۸۰۰۰ سال پیش در مناطق مختلف ایران را نشان می‌دهند که بسته به زمان و مکان، نقشه‌ای مختلفی را بازی کرده است [۱۷] در این میان، فضاهای باز مرکزی اصلی‌ترین فضا و مفصل اتصال سایر فضاهای خانه به شمار میرفته است، و در مورد چرایی قرارگیری این فضای باز در مرکز خانه نظرات متنوعی از تأثیرات اقلیمی تا امنیت و ایجاد حریم خصوصی و خلوت بیان شده است.

شکل ۸: خانه ملک مشهد (منبع: نگارندگان)

حیاط و خانه‌های حیاط دار، به دلیل اینکه با اصول اسلامی هیچ گونه تضادی نداشت و طرحی بود که می‌توانست میزان بالایی از محرمیتی را که در روش زندگی مسلمانان مطرح است، تامین نماید، به عنوان الگو و مدلی در خانه‌های اسلامی پذیرفته شده و باقی ماند بر این مبنا برخی صاحب نظران بر این عقیده‌اند که منشأ پیدایش حیات اسلام نیست، ولی به دلیل انطباق با ویژگی‌های جغرافیایی و ارزش‌های فرهنگی و مذهبی در جوامع اسلامی پذیرفته شده است.

جدول ۱: مقایسه نقش حیاط در خانه‌های سنتی و آپارتمانی [۱۸]

ردیف	موضوع	توضیحات
۱	حیاط در تفسیر خانه‌های سنتی	۱- شکل دادن به ساختار نظام فضایی ۲- ویژگی معنوی و ابعاد عملکردی ۳- فضایی با معنا و هویت دهنده با اطلاعات معنایی و زیبا شناختی

۱- ارتباط مستقیم و بدون وقفه بین فضای بیرون و درون ۲- نادیده گرفته شدن مراتب عبور از فضاهای گوناگون ۳- بی توجهی انسان به طبیعت و پیرامون ۴- نا امنی روانی در شکسته شدن حرمت خانه ۵- غفلت از زیبا شناختی در معماری	حیاط در تفسیر آپارتمان‌های امروزی	۲
۱- حذف هم زیستی و آسیب دیدن زندگی اجتماعی درون خانه . ۲- عدم توجه به گذشته و پیشینه قومی فارغ از مسائل روان شناختی و نیازهای روانی بدون در نظر گرفتن عوامل اقتصادی و باورداشتهای بومی و عدم توجه بر کیفیت و تأثیر گذاری محیط و فضا بر زندگی و فعالیت‌های انسانی فضاهای فرسایشی جانشین محیط‌های آرامشی و آسایش می‌شوند.	حذف اندیشه‌های سنتی	۳

۹- باز آفرینی و باز تاب ارزش‌ها و مفاهیم در معماری معاصر مشهد

با بررسی فضاهای معماری خراسان در می‌یابیم که در معماری سنتی حریم‌های خصوصی را با ایجاد شکستگی در محورهای حرکت، از فضاهای دیگر جدا می‌کرد. تعدد این محورها از ورودی منزل تا اندرونی به بیگانه اجازه نمیداد تا به طور مستقیم بر فضاها و حریم خصوصی خانه اشراف پیدا کند.

مطالعات صورت گرفته نشانگر آن است که با هویت بودن آثار معماری گذشته حاصل بازتاب ارزش‌های انسانی در ساحت معماری است. اما نباید ساخت دوباره بناهایی به شکل آثار معماری سنتی را با ساخت معماری با هویت یکی دانست. چرا که معماری سنتی مطابق با نیازهای دوران سنتی بوده است و ساخت دوباره آنها در زمان حال، با مقتضیات دوران معاصر هماهنگ نخواهد بود. برای احیای هویت در دوران معاصر میبایست نیازهای مادی و معنوی مخاطب را بازشناسی کرد، محیط را با تمام ویژگیهای اقلیمی و محیطی آن شناخت و با تکنیکها و فناوریهای موجود آشنایی پیدا کرد. در عصر حاضر، شکل‌گیری معماری با هویت نه تنها با مفاهیم معاصر نظیر پایداری، ساخت مکان و بهره‌گیری از فناوری‌های پیشرفته ساخت مغایرتی ندارد، بلکه الزامه یکدیگرند و یک هدف را دنبال می‌کنند. [۱۹]

تناسب، مقیاس و ریتم، عواملی هستند که تسلسل را در معماری به وجود می‌آورند. این عوامل در عین حال که دارای ابعاد فیزیکی‌اند، پشتوانه‌ی فرهنگی نیز دارند. در معماری تلفیق درست چنین اجزا تشکیل دهنده‌ای، مفاهیم فرهنگی و معنوی را حفظ کرده، کیفیتی را در معماری به وجود می‌آورد که آن را وحدت می‌نامیم [۱۱]

در معماری سنتی خراسان، جهت‌گیری ساختمان، محل و ابعاد حیاط اهمیت خاصی دارد، و با وجود ضعف تکنولوژی در معماری گذشته، برای بهره‌گیری از هوای مطبوع و مطلوب در داخل فضای زیست، اقدام‌هایی به عمل می‌آمد و از طبیعت کمک گرفته می‌شد. اما در عصر جدید در معماری معاصر مشهد و با وجود دسترسی به تکنولوژی پیشرفته چنین موارد مهمی را به فراموشی سپرده‌اند و مبانی نظری معماری مورد بی‌مهری قرار گرفته است، و در آخرین مرحله‌ی کار قرار داده شده است. می‌توان برای اندیشیدن در جهت دستیابی به طراحی مطلوب در معماری معاصر مشهد دو مرحله قائل شد:

۱- مرحله‌ی آگاهی کامل از مبانی معماری خراسان و ایران است که جایگاه فرهنگ و اعتقادات و نیازهای اجتماعی یک جامعه، در بطن این مبانی قرار دارد.

۲- مرحله‌ی ای که به مسائل فیزیکی و تکنولوژی اختصاص دارد. در این مرحله است که می‌توان به چنین مواردی اندیشید. از همین روست که برای حفظ ارزش‌های معماری خراسان، باید همواره ارزشهای فرهنگی و اعتقادی آن را در نظر داشت تا از این طریق بتوان هویتش را حفظ و حراست کرد.

در نتیجه، قبول این امر کاملاً طبیعی است که یک ساختمان، هرچند به جدیدترین تکنولوژی مجهز باشد، اگر هویت ایرانی نداشته باشد در این حیطه نمی‌گنجد و قادر نخواهد بود که تحسین مردمی با این فرهنگ را نسبت به خود برانگیزد. و این بدان معنا نیست که معماران برای حفظ ارزش‌های معماری سنتی یک ملت، بدون قید و شرط در بستر سنت‌ها باقی بمانند، بلکه ضرورت دارد که با هوشیاری تمام، برای انتقال آن سنت‌ها و مفاهیم فرهنگی به معماری معاصر بکوشند. [۲۰]

جدول ۲: بازتاب مفاهیم معماری سنتی در معماری معاصر (منبع: نگارندگان)

ردیف	نظریه	مفاهیم	پیشنهاد
۱	هوشنگ سیحون	سادگی و دوری از تزیینات، استفاده از اشکال هندسی و نمادین	رعایت تناسب بنا و محیط و استفاده از اشکال هندسی به صورت مدرن و به روز
۲	محمدکریم پیرنیا	رون(سمت و جهت) پنام (عایق رطوبتی، حرارتی، صدا)	جهت‌گیری متناسب با اقلیم و موقعیت جغرافیایی سایت استفاده از تابش بند و جایگزین نماهای سراسر شیشه استفاده از پشم شیشه و مصالح جهت عایق استفاده از مصالح عایق صدا
۳	سید هادی میرمیران	سبکی و شفافیت تداوم در فضا، توجه به معنویت، هماهنگی فرم، الگو، مفهوم تهی بودن قلب معماری ایرانی	تبدیل کیفیت مادی به معنوی (ماده به روح): کم کردن جرم (ماده) به سوی افزایش فضا گشایش‌های فضایی در خطوط افقی و عمودی تبدیل کیفیت عینی به ذهنی به کارگیری حیاط مرکزی
۴	غلامحسین معماریان	پیمون درونگرایی پرهیز از بیهودگی خود بسندگی نیارش	طراحی و چیدمان صحیح فضا، رعایت تناسبات و سیرکولاسیون حرکتی مناسب استفاده از حیاط مرکزی استفاده از تزئینات کاربردی و پرهیز از بیهودی رعایت سلسله مراتب و جهت حفظ محرمیت سادگی کاهش تزیینات در معماری بنا در طراحی خانه استفاده از سنگ‌های طبیعی و مصالح بومی در طراحی استفاده از تکنولوژی و بازآفرینی معماری سنتی
۵	نادر خلیلی	احیای معماری بومی حس تعلق به فضا	استفاده از مصالح بومی مدرن در نظر گرفتن شرایط اقلیمی در طراحی دقت در طراحی به جهت صرفه‌جویی در مصرف انرژی وصل کردن سودار پانل به بادگیره
۶	علی غفاری	ریتم، تناسبات تعامل با محیط	سادگی و استواری در فضاهای معماری رعایت نیارش و تناسبات هندسی تعامل با طبیعت برقراری ارتباط بین مکان و محیط اطراف

۱۰- بررسی نمونه‌های موردی معماری سنتی و معاصر مشهد

۱۰-۱- حرم مطهر امام رضا (ع)

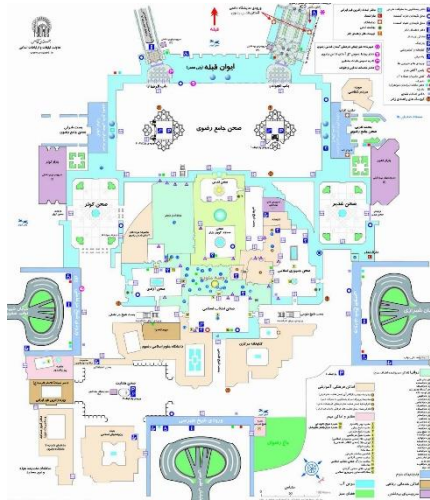

حرم امام رضا(ع) یکی از تاریخی‌ترین مکان‌های دیدنی مشهد است که همواره تحت تاثیر تغییرات و تحولات متعددی در طول تاریخ بوده است. بافت تاریخی این شهر که پیرامون حرم امام رضا(ع) قرار گرفته هسته اصلی شکل‌گیری شهر مشهد را تشکیل داده است.

در ابتدا، معماری حرم امام رضا(ع) به شکل یک چهاردیواری ساده، بدون تزئینات، کم ارتفاع و با ورودی کوتاه ساخته شده بود و در دوره‌های مختلف فضاهای متعددی و مرمت‌های مختلف انجام گرفت و به آن اضافه گردید و در نهایت پس از انقلاب اسلامی طرح توسعه حرم با جدیت دنبال شد و این مجموعه شاهد گسترش زیادی بود

شکل ۹: حرم مطهر امام رضا (ع) (منبع: آستان قدس رضوی)

شکل ۱۰- نقشه حرم مطهر امام رضا (ع) (منبع: آستان قدس رضوی)

در سال ۱۳۵۹ فضای داخلی بنای حرم توسعه یافت و ایستایی گنبد افزایش پیدا کرد و درهای ورودی به بنای حرم در سمت پیش‌رو و پایین پای مدفن، گشایش یافت. صحن جمهوری اسلامی، پیامبر اعظم، هدایت، کوثر و رواق امام خمینی در این دوره ساخته شد و مساحت مجموعه از ۱۲ هکتار در دوره‌های گذشته، به ۷۰ هکتار تا سال ۱۳۹۲ رسید و همچنان در حال مرمت و گسترش می‌باشد.

وجود گنبدها، گلدسته‌ها، مساجد، نقاره‌خانه و رواق، تالار، کتابخانه و موزه باعث شده که معماری مجموعه حرم، در نوع خود بی‌نظیر باشد که این نشان دهنده این است که معمار حرم امام رضا زحمت زیادی کشیده است. در حرم امام رضا ۱۰ صحن به نام‌های صحن انقلاب اسلامی، صحن آزادی، صحن گوهرشاد، صحن کوثر، صحن رضوان، صحن قدس، صحن هدایت، صحن

جمهوری اسلامی و صحن غدیر وجود دارد. گنبد امام رضا، دو پوسته ای است. قسمت زیرین که از سمت داخل دیده می شود و قسمت بیرونی که از جنس طلاست.

کی دیگر از موارد جالب توجه در معماری حرم، وجود رواق هاست. تعداد رواق ها بسیار زیاد است و از میان آن ها می توان به رواق طوس، رواق طبرسی، رواق دارالاجابه، رواق دارالولایه و رواق امام خمینی اشاره داشت . غیر از رواق ها و صحن ها که در مجموعه حرم قرار دارند، از ایوان ها نیز در طراحی معماری حرم امام رضا استفاده شده است. حرم امام رضا، دارای چند ایوان است که برخی از آنها به دلایلی بسیار معروف هستند. یکی از آنها ایوان طلا است که در قرن نهم هجری ساخته شده و ارتفاعی حدود ۲۱ متر دارد. این ایوان، چهار در دارد که در زمان نادرشاه و به دستور وی، تمام سطوح این ایوان طلا کاری شد.

ایوان غربی نیز یکی دیگر از ایوان هاست که به دلیل قرار داشتن ساعت بر بلندای آن، به ایوان ساعت معروف شده است. بر بالای ایوان شرقی حرم، محوطه نقاره خانه قرار دارد و در مراسمات مختلف، صبح ها پیش از طلوع آفتاب و عصر پیش از غروب، نقاره ها نواخته می شوند.

از دیگر بناهای موجود و معروف حرم امام رضا، سقاخانه ای است که گنبدی از جنس طلا دارد و در صحن انقلاب واقع شده است. مناره های حرم امام رضا، شامل ۱۲ عدد بوده که دو عدد از این تعداد با طلا روکش شده اند. یکی از این مناره ها در قسمت جنوبی و دیگر کاملاً به صورت قرینه در قسمت شمالی همین صحن انقلاب قرار گرفته اند.

شکل ۱۱: حرم مطهر امام رضا (ع) (منبع: آستان قدس رضوی)

۱۰-۲- مسجد گوهرشاد

دستور ساخت مسجد گوهرشاد در سال ۸۲۱ توسط گوهرشاد آغا، همسر میرزا شاهرخ پسر امیر تیمور گورکانی داده شد. بنای مسجد گوهرشاد که به خاطر نام بانی آن به این نام خوانده می شود، حدود ۱۲ سال به طول انجامید. قومالدین شیرازی یکی از معروف ترین معماران آن دوره، وظیفه ی ساخت مسجد گوهرشاد را بر عهده گرفت.

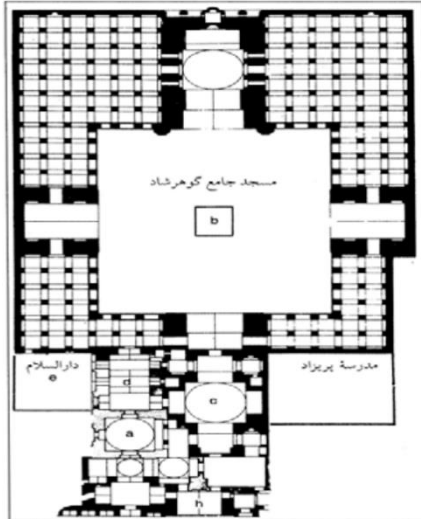
مسجد جامع گوهرشاد دارای چهار ایوان است که «ایوان مقصوره» آن (شاخص مسجد، چه از جهت اجرایی سازه ای و چه از نقطه نظر نماسازی) در ضلع جنوبی مسجد واقع شده است.

ایوان متقابل آن، ایوان قبله (شمالی) و متصل به بارگاه حضرت رضاع) است. ایوان شرقی متصل به صحن موزه است که امروزه «رواق بزرگ امام» است و ایوان غربی، دقیقاً در مقابل ایوان شرقی و از تمام جهات هم چون ایوان شرقی است.

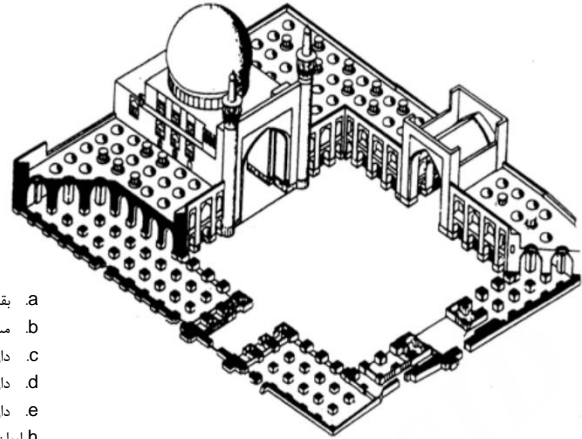
شبستان های بزرگ در طرفین ایوان مقصوره و دو ایوان شرقی و غربی واقع و به شکل چهل ستونی و طولی اجرا شده است و به نام شبستان های زمستانی نیز معروف هستند. امروزه با افزودن در بین طول شبستان آن ها را به چندین شبستان تبدیل کرده اند. شبستان ها عموماً از ستون های آجری با قوس هایی گلودرهم ساخته شده که در دوره معاصر دیوارها، ستون ها، قوس ها و طاقها گچ اندود شده است. ایوان مقصوره نیز به عنوان مرکزیت برای برگزاری نمازهای یومیه، خصوصاً در تابستان ها و برگزاری مراسم، نماز جمعه و ... مورد استفاده بوده است.

ابعاد صحن مسجد جامع گوهرشاد ۵۰/۴۰ * ۵۶/۴۰ متر است. امروزه در موقع نماز، پذیرای جماعت نمازگزار است. بنای مسجد به شکل مرتفع است و ایوان‌ها با اختلاف سطح و رفعت، سبب شیوایی اجرایی آن گردیده است.

- a. بقعه مطهر حضرت رضا (ع)
- b. مسجد جامع گوهرشاد
- c. دارالسیاده
- d. دارالحفاظ
- e. دارالسلام
- h. ایوان طلای نادری (در صحن عتیق)

شکل ۱۲: پلان مسجد گوهرشاد و قسمتی از بارگاه امام رضا (ع)

مأخذ: مرکز اسناد دانشکده معماری دانشگاه علم و صنعت ایران

به طور کلی مسجد جامع گوهرشاد از جمیع جهات اصول، قاعده، بنیان فلسفه و هنر برای مساجد چهار ایوانی، شبستان‌سازی، گنبد و گلدسته‌سازی و ... الگویی برای مساجد دوره‌های صفویه، نادری، زندیه، خصوصاً دوره قاجاریه و معماری اسلامی ایران شده است. خصوصاً ارزش و پدیده‌های معماری هفت صد ساله این مسجد، از نظر طرح و شیوه ساخت و سایر موارد، به خصوص ناماسازی‌های آن، بر سایر مساجد جهان اسلامی نیز تأثیرگذار بوده است.

با توجه به بررسی مفاهیم معماری سنتی می‌توان نتیجه گرفته که این مسجد با رعایت تناسبات در بخش‌های مختلف، جهت‌گیری متناسب با اقلیم و موقعیت جغرافیایی سایت و با رعایت تقارن و تعادل در بخش‌هایی از پلان و نماها، در نظر گرفتن تناسبات هندسی در طراحی.

۱۰-۳- هتل مدینه‌الرضا

هتل مدینه‌الرضا مشهد یکی از بزرگترین هتل‌های این شهر به شمار می‌آید. این هتل با مساحت ۳۸۷۴ مترمربع در ۱۷ طبقه در نزدیکی حرم و در فاصله ۲ کیلومتری آن واقع شده است. هتل مدینه‌الرضا مشهد ۳۲۵ اتاق مجزا به صورت اتاق‌های یک نفره، دو نفره، سه تخته و اتاق‌های متصل دارد. در این هتل تا حدودی در طراحی‌های از معماری سنتی ایده گرفته شده است، از جمله در طراحی داخلی و نمای خارجی از نمادهای ایرانی استفاده گردید.

شکل ۱۳: هتل مدینه‌الرضا (منبع: نگارندگان)

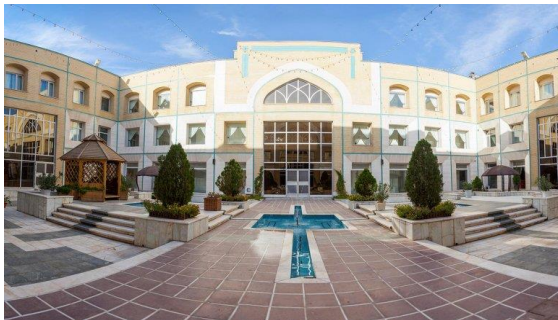
جدول ۳: بررسی مفاهیم معماری هتل مدینه الرضا (منبع: نگارنده)

ردیف	ویژگی معماری	توضیحات
۱	نیارش	استفاده از معماری ایرانی در طراحی داخلی تناسبات هندسی در طراحی داخلی و نماها و پلان
۲	مردم‌واری	رعایت تناسبات در بخش های مختلف
۳	تقارن و تعادل	تقارن و تعادل در بخش هایی نماها داخلی و خارجی
۴	جهت گیری	جهت گیری متناسب با موقعیت جغرافیایی سایت

۱۰-۴- هتل قصرالضیافه

هتل قصرالضیافه مشهد یکی از هتل‌های ۵ ستاره مشهد است که در قلب حرم مطهر امام رضا (ع) واقع شده است. هتل ذکرشده در ورودی صحن هدایت جای دارد. هتل قصرالضیافه مشهد در ۳ طبقه بنا شده که ۵۷ باب اتاق در جای جای طبقات پراکنده شده اند.

این هتل با توجه تصاویر مشاهده می نمایم که به نوعی بازتاب معماری سنتی به صورت امروزی می باشد از ویژگی هتل مرکزیت، استفاده از آب نما در طراحی محوطه و تقارن، استفاده از نماد های معماری اسلامی در طراحی نما و به نوعی بیانگر هویت ملی در طراحی این مجموعه حائز اهمیت است.

شکل ۱۴: هتل قصرالضیافه (منبع: نگارندگان)

جدول ۴: بررسی مفاهیم معماری هتل (منبع: نگارندگان)

ردیف	ویژگی معماری	توضیحات
۱	سلسله مراتب	سیرکولاسیون حرکتی مناسب و هدف مند
۲	نیارش	استفاده از معماری ایرانی در طراحی داخلی تناسبات هندسی در طراحی داخلی و نماها و پلان
۳	مردم‌واری	رعایت تناسبات در بخش های مختلف هتل
۴	تقارن و تعادل	تقارن و تعادل در بخش هایی نماها داخلی و خارجی و حیاط
۵	مرکزیت	استفاده از حیاط مرکزی و قرار گیری بازشوها در حیاط مرکزی

۱۱- نتیجه گیری

خراسان از گذشته تاکنون جایگاه رفیعی در تاریخ هنر و معماری ایران داشته است و با آنکه در طول تواریخ دستخوش تغییر و تحولات بسیاری گردیده، اما اشتراکات فرهنگی آن در اقصی نقاط این خطه کهن همچنان قابل مطالعه و بررسی است. با توجه به تحولات سطحی ناشی از مدرنیسم در معماری معاصر و تأثیر پذیری از مظاهر تمدن صنعتی شده غرب، معماری ایران و خراسان را نیز دچار تغییراتی کرده است که با اصول، سنت، فرهنگ مردم و معماری ایرانی هم خوانی نداشته و هویت معماری این کشور را دچار دگرگونی کرده است.

مطالعات صورت گرفته نشانگر آن است که با هویت بودن آثار معماری گذشته حاصل بازتاب ارزش‌های انسانی در ساخت معماری است. اما نباید ساخت دوباره بناهایی به شکل آثار معماری سنتی را با ساخت معماری با هویت یکی دانست. چرا که معماری سنتی خراسان مطابق با نیازهای دوران سنتی بوده است و ساخت دوباره آنها در زمان حال، با مقتضیات دوران معاصر مشهد هماهنگ نخواهد بود، به همین دلیل، با توجه به موارد ذکر شده و تحلیل و بررسی های صورت گرفته می‌توان با استفاده از اصول معماری گذشته خراسان که پاسخ گوی نیازهای مردم این منطقه است و هم با فرهنگ و هویت ملی هم خوان و حریم‌های خصوصی را با ایجاد شکستگی در محورهای حرکت، از فضاهای دیگر جدا می‌کند و با رعایت تناسبات و خودبسندگی و نیارش و با بررسی شرایط موجود و تکنولوژی‌های جدید به باز آفرینی معماری معاصر مشهد پردازیم که با فرهنگ ایرانی و هویت ملی هماهنگی لازم را دارا باشد و به نوعی بیانگر معماری سنتی خراسان باشد و نیز بر اساس فرهنگ، هویت و مصالح موجود در منطقه که دارای دانش بومی و پیشینه‌ای طولانی می‌باشد، شناخته شده است که جایگاه خاصی را در معماری جهان داراست را حفظ نماید.

مراجع

- [۱] پیرنیا، محمدکریم، ۱۳۷۱، سبک شناسی معماری، تدوین غلامحسین معماریان، تهران.
- [۲] پیرنیا، محمدکریم، ۱۳۷۱، آشنایی با معماری اسلامی ایران، ساختمان‌های درون شهری و برون شهری، تدوین غلامحسین معماریان، تهران.
- [۳] صادقی پی، ناهید، ۱۳۸۸، تاملی در معماری سنتی " فصلنامه صفه. دانشگاه شهید بهشتی. شماره ۴۸
- [۴] قیومی بیدهدی، مهرداد، ۱۳۸۵، "آموزش معماری در دوران پیش از مدرن بر مبنای رساله معماریه" فصلنامه صفه. دانشگاه شهید بهشتی. شماره ۴۲.
- [۵] Lynch, Kevin, the image of the city, translated by manoochehr mozayeni, Tehran, University of Tehran, Press, ۲۰۰۸.
- [۶] حبیب، فرح، نادری، مجید. فروزانگهر، حمیده. ۱۳۸۷ "پرسمان تبعی در گفتمان کالبد شهر و هویت (کالبد شهر تابع هویت یا هویت تابع کالبد شهر؟)". نشریه هویت شهر، سال دوم، شماره ۸.
- [۷] Nugroho, A., M., ۲۰۱۱. Research and Design of Green Tropical Architecture. J. Appl. Environ. Biol. Sci., ۱(۱) ۴۹۲-۴۹۹.
- [۸] معماریان، غلامحسین، ۱۳۸۶، آشنایی با معماری مسکونی ایرانی، تهران. انتشارات سروش دانش
- [۹] ناری قمی، مسعود، ۱۳۸۹، مطالعه ای معنا شناختی در باب مفهوم درونگرایی در شهر اسالمی "معماری و شهرسازی. شماره ۴۳
- [۱۰] ناییب، فرشته، ۱۳۸۱، حیات در حیاط در خانه های سنتی ایران، تهران: انتشارات نزهت.

[۱۱] سلطان زاده، حسین، ۱۳۷۲، فضاهای ورودی در معماری سنتی، معاونت امور اجتماعی و فرهنگی، تهران.

[۱۲] فاتح، محمد، ۱۳۹۰، مبانی نظری معماری، انتشارات علم و دانش.

[۱۳] Hester, ۱۹۸۴. planning neighborhood spaces with People, Second Editon. New York, Van Nostrand.

[۱۴] مدنی پور، علی، ۱۳۸۴. (طراحی فضای شهری (نگرشی بر فرآیندی اجتماعی و مکانی)، شرکت پردازش و برنامه ریزی شهری، تهران

[۱۵] پاکزاد، جهان‌شاه، ۱۳۸۹. سیر اندیشه‌ها در شهرسازی ۲: از کمیت تا کیفیت. تهران: انتشارات آرمانشهر.

[۱۶] توسلی، م، اصول و روش‌های طراحی شهری و فضاهای مسکونی در ایران، جلد اول، مرکز مطالعات و تحقیقات معماری و شهرسازی ایران، وزارت مسکن و شهرسازی، تهران، ۱۳۷۶.

[۱۷] Memarian, Gh., Brown, F. (۲۰۰۶). The Shared Characteristic of Iranian and Arab Courtyard House. In B. Edwards. (Ed.), Courtyard Housing: Past, Present and Future (pp. ۲۷-۴۱). New York: Taylor & Francis.

[۱۸] قنبری پور، م. بازخوانی و بازآفرینی حیاط در مجموعه های مسکونی بلند مرتبه و تأکید بر نقش آن در ایجاد رضایت مندی ساکنین، پایان نامه کارشناسی ارشد، موسسه آموزش عالی غیر انتفاعی آبا، آبیگ قزوین، ۱۳۹۳

[۱۹] حجت، عیسی. (۲۸۳۱) "هویت انسان ساز، انسان هویت پرداز". مجله هنرهای زیبا، شماره ۱۱.

[۲۰] هانری مارتن، ج. هرگ، ۱۳۶۸، سبک شناسی هنر معماری در سرزمین های اسلامی". ورجاوند، پرویز.